

ABDURRAHMAN ŞEREF EFENDİ (BİYOGRAFİSİ, RESMİ VE ÖZEL HAYATI)*

M. Efdalettin Tekiner**

Hazırlayan: Vehbi Günay***

Abdurrahman Şeref Efendi

Giriş

Gazetelerden biri “*Abdurrahman Şeref Bey hastadır*” diye günün birinde bir haber yayımladı. İki gün önce kendisini gördüğüm için bu anî hastalığa pek de önem vermemekle birlikte herkes için geçerli olan bir rahatsızlık olabileceği düşüncesiyle hemen geçmiş olsuna koştum.

Kendisini evinde sağlık ve esenlik içinde buldum. Bu yalan haberin gerçek olmamasına memnun olarak geri döndüm. Aradan az bir zaman geçmişti ki aynı gazete “*Abdurrahman Şeref Bey vefat etti*” diye yazdı. Kalben inanmamakla birlikte hayatın cilvesi olarak ansızın gelişmiş bir durum olması endişesiyle evine koştum. Olageldiği üzere odasında kabul

* Eserin orijinal künyesi: “Efdaleddin (Tarih Encümeni Azasından ve Sabık Dârü'l-fünun Müderrislerinden), *Abdurrahman Şeref Efendi Terceme-i Hâli Hayat-ı Resmîye ve Hususîyesi*, Halk Matbaası İstanbul 1345-1927”, 38 s. Çeşitli çalışmalarda kaynak olarak kullanılan ancak tam olarak yayımlanmayan dikkat çekici bu eser, Osmanlıcadan günümüze harflerine ve Türkçesine aktarılmıştır. [Hazırlayanın Notu]

** Mehmet Efdalettin Tekiner (İstanbul 1868-İstanbul 13.VIII.1957)'in diğer eserleri: *Coğrafya-yı Ümrâni* (İki cilt), *Küçük Osmanlı Tarihi* (Bir cilt), *Tarih Haritaları* (İki cilt), *Muhtasar İslâm Tarihi* (Birinci cildi), “*Osmanlı İhtilâlleri*” (Mülkiye Mecmuası'nda), “*Tarih*” (Mülkiye Mecmuası'nda), “*Alemdar Mustafa Paşa*” (Tarih Encümeni Mecmuası'nda), *Birkaç Mükâleme* (Basılacak), “*Hukuk-ı İdaremizin Tarihi*” (Basılacak).

*** Doç. Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Bornova-İzmir. e-posta: vehbi.gunay@ege.edu.tr

etti. Hatta gazetenin yayınından habersiz bulunuyordu. Bu haber de yalandı! Oturduk uzun uzadıya konuştuğumuz ölüm haberine gülüştük. Fakat kendisi dedi ki:

- ‘Ölümümüzü bekleyen var mı dersin....?’

Tabiatındaki ağırbaşlılık ve tevekkülü bildiğim için bu sözün korkudan çok ikiyüzlülere imâ ifade ettiği düşüncesindeyim. Maalesef bu yalan haber gerçek olacakmış. Bir süre sonra üstadımın hastaneye gittiğini ne var ki önemli bir şeyi olmadığından bir süre hastanede dinlenmek suretiyle kronik bir nezlenin tedavi edileceğini haber verdiler. Doğal olarak hastanede de ziyaretine gittim. Önce merak edecek bir durum görmedim. Ne yazık ki son günlerinde tereddüt ve endişeyi gerektirecek emareler sezilmeye başladı. Saygıdeğer hocamız ahirete yürüdü.

Merhum kırk yıldan fazla huzurunda feyz aldığı bir yol göstericim olduğundan vefatından duyduğum üzüntü benim için can yakıcı oldu. Bu süre zarfında merhumun resmi ve özel yaşamında daima ilişkide olduğum için bu konuda vakıf olduğum biyografisi ve özel hayatına ilişkin birkaç satır yazmayı düşündüm. Memleketin nadir yetiştirdiği erdemli büyüklerden olan bu zat için elimden gelen naçiz bir hizmeti yerine getirmek görev olarak vicdanımda tecelli ettiğinden bu kitapçığı yazdım.

Yazacağım şeylere giriş olarak da şu güzel edebi sözleri alıyorum:

Hocamızın Ölümü¹

Seksen yaşında bir ‘pîr-i edeb’, yarım asırlık bir irfan hayatı, birkaç bin öğrencisi ile dört neslin hocası: İşte bugün kara toprağa verdiğimiz Abdurrahman Şeref Bey!

Şu dakikada onun yasını tutan binlerce evladı, merhumun çok gönül alıcı bir tabiri ile ‘bahçemin çiçekleri’ dediği bütün bir irfan ailesi, hocalarının ölüm haberi karşısında bu felâkete inanmamak için kalplerinde bir teselli, bir ümit ararlarken geçmişe bakıyor orada pek çok sevilip, sayılan hocayı kalkık omuzları arasında daima mütevazı duran başıyla, dudaklarından nadiren uzaklaşan ağırbaşlı ve temiz tebessümüyle, tutukluğunda bile kendisine özgü bir çekicilik taşıyan ifade tarzıyla, kendisini dinleyenlere saygı ve güven telkin eden saf ve rahat edasıyla hayal gibi görüyor, sanki hocalarıyla aralarına ölümün aşılmaz korkunçluğu girmemiş gibi onun karşısında geçirdikleri dikkat ve heyecan dakikalarını tekrar yaşıyorlar.

Fakat heyhat ki hocamızı saran tabutun soğukluğu ve onun üstüne kapanan mezarın çıplaklığı önünde bu hayal dağıldı; büyük gerçek en canlı

¹ İstiklâl, No: 82, 26 Receb 1343-20 Şubat 1341 [20.II.1925].

sözleriyle yüzümüze haykırdı: İhtiyar hocanız artık ölmüştür! Duyduğumuz elem o kadar yaygın ve ortak, her birimizin ızdırabı o kadar içtendir ki matemzede ailemizin hiçbir ferdi diğerinin hissetmediği bir şey bulup söyleyemez. Elli yıl bahçesinde çiçek ve fidan yetiştirmiş olan bu ihtiyar bahçıvan için şimdi her çiçek bir matem damlası, her fidan bir elem neyidir. Bugün bizim ellerimiz üstünde giden tabutu vatanın dört köşesine dağılmış olan ailemizin her ferdi ayrı ayrı göğsünde taşımış ve herkes onu gönlüne gömmüştür.

Abdurrahman Şeref Bey temiz büyümüş, temiz yaşamış, temiz bir ihtiyarlık içinde temiz bir ölümle hayata veda etmiş nadir simalardandı. Devirlerin birinden diğerine geçerken yalnız zindeliğinden kaybeden hocamız ahlâkının temizliğinden, vicdanının yüceliğinden, özellikle kendisinin daima üstünde durduğu saygı tahtının vakar ve sakinliğinden hiçbir şey yitirmemişti. Olaylara hep müverrih gözüyle bakan ve çevresinde daima irfana susamış bir insan kümesi olduğunu düşünen Abdurrahman Şeref Bey irfan ve vicdanının çizdiği istikametten ayrılmamaya çalışmış, başkalarında kasırga etkisi yapan olaylar onu âdeta bağdaş kurmuş durumda ve bir sükûn içinde bulmuştu. Öyle ki ölümü de böyle sakin, o kadar garipçe ve sessiz fakat kıskanılacak kadar vakur olmuştu. Ailemizin matemiyile milletin kaybından hangisinin daha büyük olduğunu bilemem ve tarafsız olmadığım için yerinde bir hüküm veremem. Ancak şundan zerre kadar şüphem yoktur ki bugünün nesli elli yıl sonra yaşadığı devre eğer bir Abdurrahman Şeref hediye edebilirse millet yükselmiş ve o nesil görevini yerine getirmiş demektir. Bundan dolayıdır ki hocamızın tabutu arkasında derin bir boşluk kaldığını görüyoruz. Hayatı hep çevresine ilim, irfan, ümit ve büyüklük vermekle geçmiş olan hocamız bu boşluğun dolduğunu duymakla ebedi istirahatgâhında daha rahat, daha memnun ve daha mesut uyuyacaktır. Ölümü de bize bir ders olan kıymetli hocamıza Hak'tan gani gani rahmet dileriz.

İsmail Müştak

Abdurrahman Şeref Efendi

Resmi Biyografisi¹

Abdurrahman Şerefeddin Efendi² Tophane-i Âmire muhasebe memurlarından Hasan Efendi'nin oğludur. 1269 yılında dünyaya gelmiştir (15 Zi'l-kade - 20 Ağustos 1853). Eyüp Mahalle Mektebi'nde okumağa başlamış ve Eyüp Rüşdî Mektebi'nden diploma alarak Mekteb-i Sultanî'ye girmiş ve 19 Cemazie'l-evvel 1290 [15.VII.1873] tarihinde bu okulun Türkçe ve Fransızca bölümlerinden pekiyi dereceli diploma ile mezun olmuştur.

Mezuniyetinin ardından '*Mahrec-i Aklâm*' adındaki okula Genel Tarih Öğretmeni olarak atanmıştır (9 Ağustos 1289/21.VIII.1873). Kendisi bu tarihte 21 yaşındaydı. Daha sonra Mekteb-i Sultanî'nin Kavâid ve İmlâ öğretmenliğine ardından Dârü'l-Muallimîn Genel Tarih öğretmenliğine tayin olunmuş bu arada Mekteb-i Mülkiye [-i Şahâne] müdürlüğüne görevlendirilmiştir (1 Nisan 1294/13.IV.1878). Müdürlük görevi dolayısıyla Mahrec-i Aklâm, Mekteb-i Sultanî ve Dârü'l-Muallimîn öğretmenliklerini bırakmış sadece Mekteb-i Mülkiye'nin Genel Coğrafya dersini üzerine almıştır (15 Eylül 1294/27.IX.1878). Ardından Mekteb-i Sultanî'nin Osmanlı Tarihi ve İslâm Tarihi dersleri öğretmenliğine tayin edilmiştir (22 Şubat 1296/6.III.1881). Mekteb-i Mülkiye'deki Genel Coğrafya dersini 1305 [1889/90] yılında bırakarak onun yerine aynı okulun üst sınıflarındaki '*Osmanlı Tarihi*', '*Beşeri Coğrafya*' ile '*İstatistik*' derslerini üstlenmiş, 1308 [1892/93] yılında da yeniden kurulan '*İlm-i Ahlâk*' dersinin öğretmenliğine tayin edilmiştir. 1 Eylül 1316

¹ Özgeçmişi, görevleri ve eserleri ile ilgili olarak bkz. Mükrimin Halil [Yınanç], "Abdurrahman Şeref Efendi", *TTEM.*, XV/9 (1341/1925), 211-214; Mehmed Cemâleddin, *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri (Âyine-i Zurefâ)*, Haz. M. Arslan, İstanbul 2003, 131-133; Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev. Ç. Üçok, 2. Basım Ankara 1992, 439-441; Abdülkadir Özcan, "Abdurrahman Şeref", *TDVİA.*, C. 1, İstanbul 1988, 175; Bekir Kütikoğlu, *Vekayi'nüvis Makaleler*, İstanbul 1994, 136-137; Bu konuda ayrıca bkz. Bayram Kodaman-M. Ali Ünal, *Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi, II. Meşrutiyet Olayları (1908-1909)*, Ankara 1996, XIII-XVIII; Mehmet Demiryürek, *Devletadamı ve Tarihçi Abdurrahman Şeref Efendi (1853-1925)*, D.E.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Ens., Yayınlanmamış doktora tezi, İzmir 1999. Tezin yayımı için bkz. aynı yazar, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Bir Osmanlı Aydını: Abdurrahman Şeref Efendi 1853-1925*, Ankara 2003; aynı yazar, "Biyografi Yazarı Olarak Abdurrahman Şeref Efendi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XVIII/1 (Temmuz 2003), 45-59; Yahya Kemal Taştan, *Abdurrahman Şeref: Yaşadığı Dönem ve Eserleri*, Kırıkkale Üniv. Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kırıkkale 2004; Mehmet Demiryürek, *Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendiyle Osmanlı Tarih Sohbetleri*, İstanbul 2009. [H. N.]

² 'Efendi' lâkabı merhumun kendisine hitap için arzu ettiği ve seçtiği bir kelimeydi. Ailesinin kökeni Anadolu olup büyükbabası Kastamonuludur.

[14.IX.1900] tarihinde de Dârü'l-Fünun '*Devletler Tarihi*' öğretmenliğine getirilmiştir. 1 Şubat 1310 [13.II.1895]'de öğretmenlikleri uhdesinde kalmak üzere Mekteb-i Sultanî [Galatasaray Lisesi] müdürlüğüne atanmıştır. Bu görevler sırasında bir ara Maarif Nazırı'nın başkanlığında kurulmuş olan '*Tedkik-i Müellefât Komisyonu*' üyeliğini de yerine getirmiştir.

21 Temmuz 1324 [03.VIII.1908] tarihinde Defter-i Hakânî Nezareti'ne ve Kanun-ı evvel 1324 [14.XII.1908-13.I.1909]'de Meclis-i Ayan üyeliğine ve 3 Kanun-ı evvel 1324 [16.XII.1908]'de Maarif Nazırlığı vekilliğine ve 2 Şubat 1324 [15.II.1909]'te Maarif Nazırlığı'na asaleten tayin olunarak 22 Nisan 1325 [05.V.1909]'de ayrılmış ise de 28 Nisan 1327 [11.V.1911]'de tekrar Maarif Nazırlığı'na gelerek 30 Kanun-ı evvel 1327 [12.I.1912]'de kabinenin düşmesiyle ayrılmıştır. Bu arada Vakanüvislik, Tarih-i Osmanî Encümeni başkanlığı, Ayan Heyeti ikinci başkanlığı görevlerine seçilmiştir.

I. Dünya Savaşı sonrasında İttihat ve Terakki hükümetinin iktidardan çekilmesinin ardından oluşturulan İzzet Paşa Kabinesinin Evkaf Nazırlığı'na gelip kabinenin istifası ile ayrılmıştır. Ferid Paşa'nın başkanlığında ikinci defa kurulan kabinede Meclis-i Vükela'ya memur olmuş, o kabinenin değişikliğiyle ayrılmıştır. Daha sonra Müşir Ali Rıza Paşa kabinesinde Posta ve Telgraf Nezareti vekilliğine ve Şurâ-yı Devlet reisliğine geldi. Salih Paşa kabinesinde de Maarif Nezareti vekilliğini de görevine ek olarak üstlendi. Ancak birkaç gün sonra Maarif Nazırlığı'na asaleten atandığından Şurâ-yı Devlet reisliğinden ayrıldı ve Salih Paşa kabinesinin istifasına kadar bu görevinde kaldı. Salih Paşa'nın istifası üzerine açıkta kaldığı gibi Milli Kuvvetlerin İstanbul'a gelmesi üzerine 'Heyet-i Ayan' kaldırıldığından bu üyeliği de sona erdi. Bu durum Büyük Millet Meclisi'nin ikinci seçim devresine kadar sürdü. Sözü edilen ikinci seçimde '*İstanbul Milletvekili*' oldu. '*Cemiyet-i Tedrisiye-i İslâmiye*'de üyeliğe ve '*Kızılây*'da başkanlığı seçilmiştir.

Üçüncü dereceden başlayarak üst dereceye kadar mülkî silsileyi sırasıyla geçmiştir. Birinci rütbeden Mecidî ve Osmanî ve birinci dereceden Maarif nişanlarını; altın liyakat; altın ve gümüş imtiyaz madalyalarını ve Karadağ'ın Danilo ve Romanya'nın Kuron dö Romani nişanlarının büyük derecelerini haizdi. İki cilt '*Coğrafya-yı Umumi*', bir cilt '*Fezleke-i Tarih-i Osmanî*', bir cilt '*Tarih-i İslâm*', iki cilt '*Tarih-i Devlet-i Osmaniye*'; bir cilt '*Coğrafya-yı Ümrânî*', bir cilt '*İstatistik*', bir cilt '*İlm-i Ahlâk*', iki cilt '*Zübdetü'l-Kıyas*', bir cilt '*Tarih Musahabeleri*' isminde önemli eserleri yayımlanmıştır. Lütüf Tarihi'nin sekizinci cildini bir çok eklerle aslından birkaç misli fazla olarak yayımladığı gibi 'Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası' ile diğer bazı gazete ve dergilerde çeşitli tarihi makaleler kaleme almıştır.

Çocukluk Zamanına Dair

Abdurrahman Şeref Efendi ailesi tarafından ‘Şerefeddin’ ismiyle çağırılırdı. Şerefeddin Efendi babasının Otakçılar’daki evinde dünyaya gelmiştir. Yakınlığı dolayısıyla civardaki sıbyan mektebinde öğrenime başlamış ve yine yakınlığı dolayısıyla Eyüp Rüştiyesi’nde ilköğrenimini tamamlamıştır.

O zaman Zeytinburnu fabrikasında memur olan babası Hasan Efendi işine sur dışından at ile gidip gelirmiş. Merhum çocukluğuna dair anıları arasında kendisini çok fazla etkilemiş olması dolayısıyla babasının başından geçen bir kazayı anlatırdı:

Rüşdiyenin üçüncü sınıfındaydım, bir gün okuldan geldim çantamı bırakıp her zaman olduğu gibi oynamak üzere bahçeye indim. Aradan ne kadar zaman geçtiğini bilemem küçük kardeşim korkarak yanıma geldi “Şeref Ağabey! at gelmiş, babam yokmuş” dedi. Sokağa koştum. Babamın bindiği hayvan ahırın önünde duruyor, adamımız ile birlikte avare bir kalabalık var, ne olduğunu pek anlayamadım. Kolan kopuk ve hayvanın eğeri sarkık duruyordu. Annem evin altında telaştıydı. Sonuçta pederin hayvandan düşmüş olduğunu ve hayvanın boş olarak eve geldiğini anladık. Babamı aramak üzere gidenler onu bir sedye içinde getirdiler. Yolda hayvan ürkmüş, kolan koparak babam düşmüş ve sol kolunun küreği çıkmıştı.

Acı içinde gelen hasta için çıkıkçı aradık. Vakit gecelediğinden mümkün olmadı. Ertesi günü gelen kırıkçı Eyüplü bir Ermeniydi. Çıkmış olan kol küreğini yün kuşak ile bağlayıp kuvvetli çekmek suretiyle yerine getirdi. İşlem çok acılı oldu. Fakat ardından bütün sıkıntı geçti.

Merhum çocukluğuna ait hatırladıklarından bu olayda duyduğu elemi çok derin anlatır ve ailesini yâd ederdi.

Otakçılar’daki evlerinde babası, annesi, küçük erkek kardeşi, bir akrabası ve hizmetçileriyle birlikte otururlarmış. Kendisinin Mekteb-i Sultanî’ye kaydolduktan sonra babasının görevi de Tophane’ye nakledilmiş olduğundan Otakçılar’daki evin boşaltılması gerekmiş ve Tophane’deki ev satın alınarak oraya taşınmışlar.

Bu sıralarda merhum on altı yaşındaymış. Kendi tabiriyle zayıf bünyeli, toy bir çocukmuş.

Mekteb-i Sultanî Öğrencisi

Ailesi arasında ve mahallesinde Şerefeddin Efendi ismi ile anılan merhum Mekteb-i Sultanî’ye “324 Numaralı Abdurrahman” künyesi ile kaydedildi.

Yatılı okul hayatının ailesinden ayrılması nedeniyle başlangıçta oldukça hüzünlendirdiğini söylerdi. Mekteb-i Sultanî o zaman özel bir denetim altında, yabancı dilde eğitim veren ve yabancı öğretmenler yönetiminde bulunan bir okuldu. İlk sınıflardaki öğrenciler haftada değil ayda bir kez evlerine gidebilirlerdi. Merhum bu şartlar altında ilk haftalarda oldukça sıkıldığını anlatırdı. Aile özlemi gönlünü çok incitirmiş. Şu yaşadıklarını kendi ağzından işittim.

“Öğrenciler okuldan haftada bir çıktıkları için Pazar günleri ailelerin çocukları ile görüşmesine izin verilmişti. Onun için her Pazar belirli saatlerde aileler gelirler ve çocukları ile görüşürlerdi. Okula girdiğim ilk haftasıydı. Belirlenen saatte bahçeye çıktık, hayret verici bir görüntü ile karşılaştım. Cadde üzerindeki parmaklığın içinde ve kapının sol tarafındaki duvarın önündeki bahçe kısmı ziyaretçi kadınlarla dolmuştu. Ferace ve yaşmağın kullanıldığı o zamanda en çil renklerden ferace yaparlar ve çeşitli biçimlerde yaşmak kullanırlardı. Yüzlerce kadının toplandığı bahçede al, mor, yeşil, pembe, sarı vesairenin en parlak renkli kumaşlarından bir kitle oluşmuş ve gayet hoş bir manzara ortaya çıkmıştı. Fakat o gün beni aramak üzere ailemden kimse gelmediğini anladığım zaman oldukça hüzünlendim.”

Merhumun şiarı öğrenim olduğundan az zaman zarfında okuldan yararlanmaya başlamış ve güzide bir öğrencisi olmuştur.

Belirli olan öğrenim süresi içerisinde konulan dersleri okuduktan sonra dil, tarih ve coğrafya bölümlerinde seçkin bir dereceye ulaşmıştır. Latinceyi konuşacak kadar öğrenmiştir. Okuldan mezun olduğunda gelecek vaat eden, ağırbaşlı bir efendi olarak ailesinin yanına döndü.

Merhumun o zamanki öğretmenlerin ve idare kurulunun iktidar ve iyi yönetimlerine ilişkin sitayışı bitmezdi.

Mesleğe Girişi

Abdurrahman Şeref Efendi Mekteb-i Sultanî’den pekiyi derecede diploma ile çıktıktan sonra öğretim mesleğini seçmiştir. İlk görevi Rüştüye okullarının üstünde olan ‘Mahrec-i

Abdurrahman Şeref Efendi
Gençliğinde

Aklâm-ı Şahâne ismindeki okulda tarih öğretmenliğidir. Mahrec-i Aklâm ve daha sonraları *'Menşe-i Küttâb-ı Askerî'* eski iki ihtisas okuluydu. Birincisi Mekteb-i Mülkiye'nin açılmasıyla son bulmuş, ikincisi ise son zamanlara kadar devam etmiştir. Mahrec-i Aklâm mülkiye kalemlerine devam edeceklere gereken öğrenimi vermek için açılmış olduğu gibi Menşe-i Küttâb da Bâb-ı Seraskerî kalemleri ve ordu görevlerine girecek katiplere öğrenim verirdi. Abdurrahman Şeref Efendi, Mahrec-i Aklâm'da tarih öğretimine devam etmekle birlikte diğer taraftan Mekteb-i Sultanî'de *'Kavâid-i Osmaniye'* ve *'İmlâ'* derslerine de girerdi. Bu arada Dârü'l-Muallimîn'e de coğrafya öğretmeni olmuştu. 94 [1878] yılına kadar bu şekilde devam edip bu tarihte Mekteb-i Mülkiye'ye müdür oldu.

Mekteb-i Mülkiye Müdürü

Abdurrahman Şeref Efendi Mekteb-i Mülkiye'nin ikinci müdürüdür. Okul kuruluşunda gündüz okulu olarak açılmış ise de sonradan yatılıya çevrildi. Beş yıldan oluşan öğrenim süresinin üç yılı *'idadi'*, son iki yılı *'âli'* kabul edildi.

Merhumun üstün hizmetleri bu müdürlüğe atanmasından itibaren başlar. Tam onaltı yıl bu görevde kalmış ve okulun en feyizli zamanlarını hazırlamıştır. Müdürlüğe atanmasından sonra uhdesinde bulunan Dârü'l-Muallimîn ve Mekteb-i Sultanî derslerini bırakarak Mülkiye Mektebi'nin genel coğrafya dersini okutmağa başlamıştır. Daha sonra bu dersi de bırakarak üst sınıflardaki tarih dersiyle daha başka dersleri almış ve sonuna kadar bu dersler ile meşgul olmuştur.

Merhum Osmanlı tarihinin ve İslâm tarihinin kitap haline getirilmiş kısımlarını hakkıyla incelemişti. Öğretimi sadece bilimin incelenme şekillerine ait olmaktan çok *'rahle-i tedrisinde'* bulunanların fikirlerine gereken akımı vermek amacına yönelikti. Maarif Nazırı Mustafa Paşa merhum ile çok samimi olmuş ve onun bilgi birikimi ve araştırmalarından yararlanmıştı. Merhum, Paşa ile geçen bilimsel tartışma ve hararetli sohbetlerini keyifle anlatırdı. Abdurrahman Şeref Efendi, eser sahibi bir yazar olmasının yanı sıra yaşadıkları zamanın vaziyetini idrak eden büyük bir kişi olması dolayısıyla saygı ve övgüsünü kazandığından Mustafa Paşa'yı daima anardı. Merhum, Mustafa Paşa'dan idarecilik mesleği ve ilmi bakımdan aldığı pek çok hususlardan yararlanırdı. Abdurrahman Şeref Efendi, okulda bir müdür olmaktan çok ailesi arasında bir baba gibi kabul edilirdi.

Mektep ve medreselere kısacası sosyal hayata ilişkin ne kadar kurum varsa jurnalcılık ile musallat olan birçok kişinin Mülkiye Mektebi'ne de zarar

vermeye çalıştıklarını duyarsak ta Abdurrahman Şeref Efendi'nin ağırbaşlı ve sakin kişiliği ile iyi idaresi bu gibi kötülöklere fırsat vermemişti. Okulun Sultan II. Abdülhamid tarafından kurulmuş olması dolayısıyla 'Taht-ı Himâye-i Hazret-i Mülûkânede' bulunduğunu bilen jurnalcilerin öyle rahatça saldıramamaları ve müdürün gerçekten soruşturmaya gerektirecek bir durum meydana gelmesine fırsat vermemesi burada eğitimin sakin bir şekilde yürütülmesini sağlamıştır.

Gerçekten de arada alışılmadık bir iki olay bazı arkadaşların hüsrana yol açmışsa da bu durum okul idaresinin kayıtsızlığından değil ilgililerin çok tedbirsiz hareketlerinden kaynaklanmıştır.

Merhum okulun yararına hanel gelmemesi için ne yapmak gerekirse yapar gerçekten yanındakileri ve yönetimini kollardı. Belirli günlerde ve ödül dağıtımlarında okulda özel tören yapılır, resmi ziyafetler verilirdi. Bu törenlere 'Mabeyn-i Hümayun'dan özel görevliler gönderilirdi. Bu görevlilerin resmi mevkileri ve padişah nezdindeki nüfuzları müdürün tamamen bilgisi dâhilinde olduğu gibi okulun korunması için bunlara ne yapılması gerektiğini de bildiğinden ona göre her şeyi hazır ediyor ve daima Mekteb-i Mülkiye'nin onuru yükseliyordu. Abdurrahman Şeref Efendi'nin başarısının sırrı tecrübeye dayanan bir vukuf ile hareket etmesindeydi. Okulun şeref ve haysiyetini korumak için kendi rahat ve huzurunu feda ederek çalışırdı. Özellikle öğretmen

Mekteb-i Mülkiye Müdürü Abdurrahman Şeref Efendi tek oğlu Fikret ile birlikte

seçiminde gösterdiği hassasiyet ve zor beğenirlik sayesinde derslere ta ilk sınıflarından son sınıfa kadar memleketin en seçkin simaları girmişti.

Birkaç istisnayı göz ardı edersek devrin en yüksek bilginleri Mekteb-i Mülkiye kürsülerindeydi. İdare heyeti ise durmaksızın çalışan, görev âşığı kişilerdi. Bunların oluşturduğu topluluğunun etkisi altındaki öğrenciler ağırbaşlı ve haysiyet sahibi seçkin bir zümre meydana getirmişti. Merhumun deyişleriyle 'Şâkirdan Efendiler...'

Kendisinin harcadığı mesai sayesinde elde ettiği bu sevindirici sonuç ile ailesi arasında bir baba duygusunu veren sayın müdür yanındaki memurlarına

karşı hiç laubali olmamakla birlikte gayet sevimliydi. Onların her birine derecelerine göre davranır ve kimseyi kırmazdı.

Öğrencilere karşı da şefkatli bir baba olup onlara 'Molla...!' diye seslenir, azarlama ve paylama sırasında kesinlikle kötü bir söz kullanmazdı. Bizzat okuttuğu tarih ve diğer derslere öğrenciler büyük bir istek ve hevesle toplanırlardı. Dersi sırasında onun anlatımına ders, öğüt, örnek, hikâye, sakındırma, teşvik kısacası genç bir düşünceye verilmesi gereken ne varsa hepsi girerdi. Belirli ve klâsikleşmiş hikâyeleri vardı ki her yıl dersin aynı zaman ve yerinde tekrar edilirdi.

Mekteb-i Sultani Müdürü

Mekteb-i Sultani müdürü İsmail Bey'in yerine 1310 [1894/95] yılında Abdurrahman Şeref Efendi müdür oldu.

Bu iki görev çok itina gerektiriyordu. Beyoğlu'nun ortasında, ecnebi unsurlarla karışık bir okul olan 'Sultaniye' Mektebi'nin olağanüstü ünü birçoklarının padişah nezdinde söz söylemesine uygundu. Muhterem üstat bu gerçeği bildiği için nispeten bir tadilat yaparak dışarıdan okula yapılabilecek herhangi bir müdahaleye imkân kapılarını kapatmak çarelerini sağlamak için uğraştı; kendi feyiz kaynağı olan bu eğitim yuvasını korumak ve her şekilde geliştirmek yollarını aradı. Kendisinin 'Beyefendi burası bizi yoruyor' sözü üzerine birkaç defa dertleştik. Özetle okulun ve özellikle öğrencilerin korunmasına fedakârca çalıştı.

Abdurrahman Şeref Efendi
Mekteb-i Sultani Müdürü

sonra ailesiyle birlikte otururken bu haberi alan merhum derhal giyinerek müdüriyet odasına çıkar. Orada Paşa'yı ve yanındakileri görünce işin vehametini kestirir fakat sonucun ne olacağı konusunda tereddüdü olduğundan

Bir gece kendisine önemli bir jurnal ile iki öğrenci aleyhine yöneltilen siyasi bir suçun soruşturulması için ünlü Fehim Paşa'nın geldiğini haber verirler. Müdürün konutu okul içinde olduğundan yatsıdan

işi anlayıp ona göre bir düzen almak üzere hazırlanır. Olageldiği üzere sigara, kahve ve bol iltifatla bir süre geçtikten sonra Paşa ziyaretinin nedenini açıklar.

Merhum derhal konuyu anladığından her ne olursa olsun Paşa'nın tutuklanmasını isteyeceği öğrencileri teslim etmemek üzere kararını verdikten sonra nedenlerini hazırlamak için hemen *'aman yayılmasın'* diyerek çingirak ile hizmetliyi çağırıp *'koridorda ve yan odada kimse bulunmasın, çağrılmadan kimse gelmesin, bizi yalnız bırakınız'* emrini verir ve Paşa'yı can kulağıyla dinleyip emirlerini bekler. Sonunda Paşa sorgulamak üzere birkaç öğrenciyi ister.

Merhum *'baş üstüne'* diyerek daha önce koridordan uzaklaştırdığı hizmetliyi bizzat çağırarak üzere dışarı çıkıp hemen gereken gizli emrini verdikten sonra içeri gelerek güya çağırıldığı görevliyi beklemeye başlar. Gelen memura istenilen öğrencilerin isim ve numaralarını verip yanına getirilmesini söyler.

Giden memur bir süre sonra geri gelerek bu öğrencilerin o akşam okulda bulunmadıkları haberini getirir. Bunun üzerine gayet doğal bir şekilde Paşa'ya çocukların elbette yarın okula geleceklerini, geldikleri zaman ayrı bir yere hapsederek kendisine haber göndereceğini ve arzu ederlerse görevlilerden birini okulda bırakmalarını söyler.

Olayın gelişimi o kadar tabii olur ki Fehim Paşa da *'Peki'* demekten başka çare bulamayarak gider. Ertesi günü müdürün hiddetli emirleri ile o gece Fehim Paşa'dan buldukları gizlenen öğrenciler alt kat koridorunda bir odaya konulup kapının üzerine gerçekten dikkat çekecek koca bir kilit asılır.

Müdür efendi merhum zaten o gecedan başvurarak mabeynde özelliği olan, aslında öğrencilerinden olan padişah yakınındakiler ve diğer kişiler aracılığıyla çocukların kendisi tarafından sorgulanmasına ve okulda tutulmalarına emir çıkartır. Öğrenciler, bu dikkat çeken hapiste bir süre kaldılar fakat Fehim Paşa'nın elinden de kurtuldular. Şimdi bu kişiler memleketin seçkin şahsiyetleri arasında bulunan gençlerdir. Olaydan çok sonra bir gün bu konu konuşulurken:

'Ya Fehim Paşa öğrencileri bizzat yoklamaya kalkışsaydı ne olurdu ?' dedim.

'Beyefendi!... Çocukları evime götürür orada saklardım.' dedi. Her şeyi göze alan bu şeref ve fedakârlığın kıymeti bilinmelidir.

Merhumun okul yandığı gece gösterdiği soğukkanlılık ve uyanıklılık hayret vericiydi. Yalnız çevre ve bölme duvarları kâgir, döşeme ve tavanları ahşap olan bu büyük binanın ağaç kısımları yarım yüzyıl zarfında çıra gibi tutuşmaya uygun bir hal almıştı.

Ateş içeride oldukça yayıldıktan sonra haber alınmıştı. Saygıdeğer müdür gecelik kıyafetinin üzerine paltosunu giymek suretiyle ortaya çıkmış ve bütün yatakhaneleri bizzat dolaşarak içeride öğrenci kalmamasına çalışmıştı.

Zaten kav halinde olan bu koca binanın yanmasına birbuçuk saat yetmiş olduğundan içeriden hiçbir şey kurtarılamamıştı. Merhum da kendisi ve ailesine ait eşyadan hemen hiçbir şeyi kurtaramamış özellikle kıymetli bir kütüphaneyi oluşturan bütün kitapları küle dönmüştü. Ertesi günü Memduh Bey¹ Stein Mağazası'ndan bir kat elbise alarak merhumu giydirmişti.

Okul yangından sonra Pangaltı'da bir apartmana taşınmak suretiyle eğitime başlamıştı. Bunun ardından bir gün yanan okulun bahçıvan odasında oturmakta olan merhumun yanındaydım. Kimse yoktu.

'Beyefendi!...' dedi. 'Okulu nasıl açacağız ?'

'Efendim apartmanda eğitime başlanacak ya. Yavaş yavaş yardımlarınızla yoluna girer' dedim.

Gözlüklerinin üzerinden bakarak biraz sessizlikten sonra:

'Ya bu harabeyi elimizde bırakırlar mı ?' dedi.

Hemen anlayarak endişesini haklı buldum. O gün konuşarak okulun yangından korunmuş olan çamaşırhane ve jimnastik yeri ile bahçıvan odalarına sınıfları gündüzlü olarak yerleştirmeyi ve eğitimi burada sürdürmeyi kararlaştırdı. Bu karar üzerine güvenlik gerekçeleri ile daha başka şeyleri ileri sürmek ve Pangaltı'da apartmanda devamda öğrenciler için büyük sakıncalar göstermek suretiyle sebeplerini hazırlayarak yazdığı bir dilekçeyi bana vererek Maarif Nazırı Haşim Paşa'ya gönderdi. Paşa'yı konağında bulup yazıyı verdim. Merhum diğer taraftan da işin kaynağından çözülmesi işine giriştiğinden birkaç gün sonra yanan okulun yangından kurtulan yerlerinde eğitim başladı.

Abdurrahman Şeref Efendi artık müsterihtti. Bundan sonra okulun tamir edilerek ve yenilenerek ayağa kaldırılması işiyle uğraşarak kendisince tatmin olmadan oradan çıkmadı. İnşaat başlamak üzere iken Beylerbeyi'ne taşınarak inşaat son buluncaya kadar orada kaldık.

Galatasaray Mektebi'nin muazzam binası bugünkü liseye işte bu şekilde getirildi.

Meşrutiyet'ten Sonra

Abdurrahman Şeref Efendi Meşrutiyet'in ilânının onuncu günü okul müdürlüğünden çekilerek nazırlığa geçti. Bu şekilde okul yönetimleri

¹ Memduh Bey merhumun mizacından Mekteb-i Mülkiye mezunu ve bu okulun kâtibidir.

başlarından koruyucu bir idare adamını kaybetmekle birlikte hükümetin siyasi organları büyük bir devlet adamı kazanmış oluyordu.

Ayandan Abdurrahman Şeref Efendi

Nezaret makamları, âyanlık Abdurrahman Şeref Efendi'nin öğretim hayatını da etkiledi. Görevinin büyük meşguliyetleri ayrıca öğretim ile uğraşmasına engel olduğundan yavaş yavaş derslerinin saatlerini azaltmış ve bir süre sonra da tamamen bırakmıştır. Defter-i Hakanî Nezareti'nde iken önemli bir Tapu Nizamnamesi meydana getirmiş ve Maarif Nezareti'nde bulunduğu sırada da Maarife birkaç bina satın aldirarak okul yaptırmıştır.

Siyasi hayatında esas kabul ettiği ilkeleri:

Daima en faydalı gördüğü işleri hayata geçirmek ancak amacına ulaşamayacağını anlarsa vazgeçmiş gibi görünerek zamanını beklemek

üzere girişimini ertelemekti.

Yapılacak bir işte zarar olduğuna kanaat getirirse elinden geldiği kadar engel olmaya çalışmak fakat engellemeye gücünün yetmediğinde düşündüğü zararı mümkün olabildiğince hafifletirecek bir yol bulmaktı. Devlet işlerinde ağzı son derece sıkıydı. Bana güveni çok olmasına rağmen günlük meselelerle ilgili bir kelime söylemezdi. Ancak zamanı geçmiş, etkisini yitirmiş meselelere ilişkin söz açar, görüş ve değerlendirmelerini aktararak:

'Ben unutursam sen yazarsın, zabt et' derdi.

Vakanüvis sıfatıyla devletin bütün dosyaları kendine açılmıştı. Saltanatın son zamanlarında cereyan edip kayda geçmeyen fakat kendisince bilinen birçok meselenin tarafından yazıldığını söylemişti.

Merhum 1324 [1908] *İnkılâbı*'nı ortaya çıkaran ve bu inkılâba başlangıç olan olaylara ait veciz bir giriş ile başlayan önemli bir zabıtname yazmıştır. Bu zabıtname daha doğrusu *'Vakanüvis Tarihi'* Sultan V. Mehmed Reşad'ın tahta çıkışından ölümüne kadar olan olayları içermektedir. Bu hükümdarın Rumeli ve Anadolu'ya yaptığı seyahatlerine katılan Abdurrahman

Şeref Efendi bir seyahatname de kaleme almıştı. Küçük bir risale halinde olan bu seyahatnameyi de tarihi olaylar sırasında sözü edilen Vakanüvis mecmuasında kaydetmiştir¹.

Merhum, Hakkı Paşa'nın Berlin Sefirliği döneminde Berlin'e kadar seyahat etmiş ve bir süre orada kalmıştı². Gözlerine inen perdenin alınması için de Viyana'ya seyahat ederek orada tedavi görmüştü.

Karakteri ve Bazı Hatırat

Abdurrahman Şeref Efendi yaratılıştan iyilikseverdi. Zekâ ve anlayışı görüldüğünden daha fazlaydı. İdari işlerde daima ileri görüşlü bulunmuş, karşısına çıkan zorlukları kararlılık ve ihtiyat ile göğüslemiştir. Mekteb-i Mülkiye müdürlüğünde gösterdiği başarı hep bu özelliklerinin sonuçlarındandı. Özellikle okulun öğretmen seçiminde olağanüstü itinalı davranmış ve öğretmenlerin hepsinin seçkin kişilerden olmasına dikkat etmişti. Bu nedenle memleketin en kültürlü kişilerini burada toplamıştı. Bunu başarmak için sıkıntılara katlanmış, öğretmenler arasında dayanışma ve ahengi sağlamak için de çok çalışmıştır.

Abdurrahman Şeref Efendi
Maarif Nazırı

O zamana göre çetin ve açık görüşlü bir kişi olarak tanınmış olan Murad Bey'in okuldaki durumunu düzenlemek ve bunu başaramayacak dereceye gelinceye kadar sabır ve soğukkanlılıkla hareket etmiş ancak sonunda hoca ile okulun ilişkisini kesmişti.

Bir ara Padişah tarafından bahar aylarında Kağıthane'de okullara ziyafet verilmesi gelenek olmuştu. Bu arada Mekteb-i Mülkiye de davet edilirdi. Bir keresinde olagelen törenle Mülkiye Mektebi bütün öğrencileri, idare heyeti ve öğretmenleri Çağlayan Kasrı'nın önündeki çayırda kurulan çadırlar ve ağaçlar altında

¹ Bu bilginin vekayinamede 31 Mart'tan sonraki olayların yer almaması dolayısıyla yanlış olduğu ayrıca V. Mehmed'in Rumeli ve Anadolu gezisiyle ilgili risalesinin de eserde bulunmadığı konusunda bkz. Bayram Kodaman-M. Ali Ünal, *Son Vak'anüvis Abdurrahman Şeref Efendi Tarihi, II. Meşrutiyet Olayları (1908-1909)*, Ankara 1996, X, XVI. [H. N.]

² Berlin'de Prusya Devlet Arşivi'nde gerçekleştirdiği çalışması ile ilgili yayımı için bkz. Abdurrahman Şeref, "Berlin Hazîne-i Evrâkında Vesâik-i Kadîme-i Osmaniye", *TOEM*, VIII/44 (1 Haziran 1333/1918), 65-92. [H. N.]

ziyafete gidildi. Ben o zaman okulun üst sınıflarıydım. Bando ve diğerleri hep beraberdi. Mabeyn erkânından yaverler ve hazine-i hassa memurları ziyafette görevliyidiler. Devrin gereklerine ve yerin nezaketine göre durumun idare edilmesi gerekiyordu. Öğrencilerin oyun oynamaları uygun görülüyorsa da pek de denetimden uzak tutulmuyordu. Bu sırada Murad Bey çevresine toplanan ve gerçekten kendisini seven öğrencileri arasında şen ve şuh konuşmaktayken bir aralık öğrencilere: *‘Böyle yerlerde Avrupa üniversite öğrencileri hocalarını rahat bırakmazlar, siz neden böyle ruhsuz duruyorsunuz?’* şeklinde etüdyen hayatına dair bazı sözlerle öğrencileri öğretmenleriyle laubaliliğe teşvik etti.

Sonuçta öğrenciler önce Murad Bey’den başlayarak öğretmenlerden yüz bulabildiklerini omuzlarına alıp gezdirmeye ve fazlaca sevinç göstermeye başladılar.

Merhum müdür işi başlangıcında kestirmiş ve bu durumun uygun görülmeceğini anlamışsa da yasaklanması mümkün olmayan bu gürültünün önüne geçmenin de zor olacağını daha doğrusu engel olmanın uygun olmayacağını bildiğinden yanında bulunan öğretmenlerden bazılarıyla birlikte hemen oradan kalkarak kasrın kapısına yönelmiş, öğrencilere de *‘Bahçeyi gezmeyi arzu eden varsa gelsin, izin verilmiştir’* diye haber göndermişti.

Zaten öğrenciler sarayı ve bahçeyi görmeyi arzuladıklarından Murad Bey tarafından meydana getirilmiş olan eğlence tarzı derhal geri kalarak büyük bir kalabalık bahçeyi gezmeye başladı. Böylece olumsuz bir akis meydana getirmesi kuvvetle muhtemel olan bu durumun önüne geçildi.

Sonradan anladığıma göre zaten bahçeyi gezmek için izni daha önce almış ve ihtiyaten kimseye haber vermemişti. Daha sonra bu ziyafetler iptal edildi. Aradan zaman geçti, okuldan çıkıp aynı okula öğretmen oldum. Günün birinde konusu açılan bu mesele için merhum:

‘Murad Bey’in her dakika sorun çıkarmasını zaten bekliyordum’ dedi. İhtiyatlılığının bir kanıtı da bu olaydır.

Yukarıda yazdığım üzere okula alınacak öğretmenlere çok itina ederdii. Bir öğretmenlik boş olursa o ders için en uygun kişiyi araştırır, düşüncesini sorar, uzun uzadıya inceler, görüşünü alır, sonunda karar verir ve gereğini yerine getirirdi.

İsmi programda *‘Belâgat-ı Osmaniye’* olarak yazılmış olan *‘edebiyat’* dersi boşalmıştı. Konusu itibarıyla Arapça ve Farsça dilleriyle birlikte edebi ilimlere, araştırma için de batı dillerinden hiç olmazsa birine ve şiir ile inşaaya hâkim olmaya dayalı olan bu ders için aranan özellikleri taşıyan Beylikçi-zâde Sâdik Bey’i bulmuştu.

O sırada Maarif Nezareti'nde Münif Paşa bulunuyordu. Paşa'nın alışkanlık olarak hangi ders olursa olsun atanan öğretmeni mutlaka nezdinde bir şekilde sınav yapmak merakı vardı. Hatta Paşa'nın bu alışkanlığı ortaokul öğretmenliğine tayin edilmiş olan ilmiye sınıfından bir kişiyi huzurunda sınav sırasında sıkılmaktan kaynaklanan bir şaşkınlıkla 'Kıyas-ı Enbiya'da Kureyş kabilesinin büyükleri anlamında yazılmış olan "Ekâbir-i Kureyş / اکابر قریش" cümlesini "Akâber Karış" şeklinde okumak garabetinde bulundurmuştu.

Ne var ki Paşa'yı bu itiyattan vazgeçirmek mümkün olamayacağı gibi zaten ilmiyle tanınan ve özellikle edebi ilimlerde Paşa'dan daha bilgili olan Sâdık Bey'in Paşa tarafından sınav yapılmaya katılamayacağı da açıktı. Abdurrahman Şeref Efendi ise seçtiği kişiyi okula kazandırmak niyetinden dönmemekle birlikte sınav sorununu da çözmesi gerekiyordu. Paşa'yı sınavdan vazgeçirmek veya Sâdık Bey'i sınava ikna etmek gerekiyordu. Halbuki her iki ihtimale de imkân yoktu. Ne Paşa sınavdan vazgeçer ne de Sâdık Bey sınav olurdu. Merhum bu duruma çare bulmaya azmetmişti.

Abdurrahman Şeref Efendi Sâdık Bey'in tayinini Maarif'e yazmadan birkaç gün önce ilmi tartışmaları seven Münif Paşa'nın yanına giderek 'münif' namından alarak ünlü Şâir Münif'in:

Hâme-i emr-i kün oldukda rakam-ı senih yekûn

Cümle şey oldu behm-i beste-i ahkâm şûn

Matlalı ünlü kasidesinin tahliline dair bir konu açar. Paşa da zaten muğlâk bir edebi eser olan kasidede bulunan bazı noktaları çözemez. Konu o gün için kapanır. Aynı gün okulda karşılaştığı Sâdık Bey'e de bu konuyu açarak söz konusu kasideye ilişkin değerlendirme yapar ve Paşa'nın çözülemeyen noktalarla ilgili fikrini söyler. Her iki taraf için görüşme zeminini bu şekilde hazırladıktan birkaç gün sonra Sâdık Bey'i yanına alarak ziyaret ve tanıştırmak için Nazır'ın yanına giderler.

Nezaret odasında Nazır Paşa, merhum ve Sâdık Bey buluşurlar. Merhum, hal-hatır sorulması ve ikramların sunulması gibi tören ile birlikte Nazır'ın sınav girişimine fırsat vermemek üzere hemen cebinden sözü edilen kasidenin bir nüshasını çıkarıp Nazır'a hitaben:

'Efendim geçen defa kaside hakkındaki görüşünüzde söylediğiniz şu konularda Sâdık Bey bendeniz de aynı görüşte bulunuyor...' sözleriyle bu kasideyi konuşma konusu ediverince bir taraftan Sâdık Bey diğer taraftan Nazır Paşa kaside üzerinde tartışmaya başlayıp bir süre konuşmuşlar. Paşa sınav merakını bu şekilde tatmin ettiği halde Sâdık Bey işi anlamadan ayrılmışlar, sınav keyfiyeti de böylece geçmiş. Meseleyi Menemenli-zâde Tâhir Bey'den işitmişim daha sonra merhum ile söz konusu olduğu zaman:

‘Hayli sıkıntı çektik...’ diye gülerdi.

Abdurrahman Şeref Efendi kendi okuttuğu derslerin sınav kuruluna daima kendisi tarafından seçilmiş belirli kişileri davet ederdi. Tarih dersi için her zaman ‘Meclis-i Kebir-i Maarif’ azasından ünlü ‘Sicill-i Osmani’ isimli eserin yazarı Süreyya Bey ile ‘Divân-ı Muhasebât’ üyelerinden Zühdü Bey ve Adliye erkânından Hâlid Bey’i çağırıyordu. Ben de dersin muavini olduğumdan yanında bulunurdum. Yüzyılda hüküm süren merak kuvvetinin maarif idarelerine ve özellikle tarih derslerine ilgisi biliniyordu. Hâlid Bey temkinli bir kişi olduğundan daima ihtiyatlı bulunuyordu. Zühdü Bey sert yaratılışlı ve sözünü sakınmaz bir kişi olmakla birlikte gereksiz söz söylemezdi. Fakat Süreyya Bey önünü arkasını düşünmeden öyle sözler söyler ve bazen öğrencilere öyle sorular sorardı ki kurulca hayret etmemek ve korkmamak mümkün değildi.

Merhum Hoca daima Süreyya Bey’in bu -kendi tabiriyle- ‘patavatsız’ hareketini idare eder ve ara sıra Süreyya Bey’e uyarılarda bulunurdu. Zühdü Bey bir sınavda öğrencilerden birine ‘Şeyh Sâlim’i sordu. Öğrenci cevaplarını güzelce verdiği sırada Süreyya Bey olageldiği üzere atılarak:

‘Şeyh Sâlim şimdiki devlet adamlarından kime benzer...?’ demez mi? Amacı Ebu’l-Huda Efendi’yi sormaktı. Bunu hepimiz anlamış ve şaşırmıştık. Fakat öğrenci işi birdenbire anlayamadığından tereddüde düştüğü sırada merhum kaba bir sesle:

‘Şimdiye kadar Şeyh Sâlim’in resmi elimize geçmedi, resmi yapılmamış olmalıdır, onun için kime benzediğini bilemiyoruz. Öğrenci de bilemez...’ dedi.

Zaten sınav bitmiş olduğundan öğrenci dışarı çıktı. Merhum gözlüğünün üzerinden Süreyya Efendi’ye bakarak:

‘Efendi oldu mu?’ diye payladı. Süreyya Efendi de kıs kıs gülererek karşılık verdi. Fakat Süreyya Bey bu halinden vazgeçemediğinden sonraları sınavlara çağırılmaz oldu.

Bu gün hepsi Allah’ın rahmetine kavuşan bu insanların nasıl temiz bir sevgi duygusu ve insanlıkla birbirlerine bağlı olduklarını düşündükçe hayret etmekteyim.

Yine bir sınav eğlencesi olarak şunu da yazacağım:

Sultan II. Mahmud vefat ettiği zaman Esmâ Sultan Sarayı olan günümüzdeki eski

Abdurrahman Şeref Efendi
Mütâreke Devrinde

Mülkiye binasıyla Sultan Mahmud Türbesi binasını içine alan büyük arsanın halen türbe olan bölümüne defnedilmesi kararlaştırılmış. Daha sonra türbe binası ve diğer yapılar ile Bezm-i Âlem Valide Sultan adına Valide Mektebi binası bu arsa üzerine yapılmıştır. O zaman ahşap bir saray ve bahçesinden ibaret olan bu arsada türbenin inşa edildiği yere lahit hazırlanmış ve cenaze töreni burada yapılmıştır.

Defin günü bakanlar mezarın karşısında bulunan Köprülü Mehmed Paşa Kütüphanesi'nde toplanıp oturmuşlar. Sadrazam Mehmed Emin Rauf Paşa imiş. Bu sırada görevden alınmış bulunan Koca Hüsrev Paşa kütüphanede bulunan Sadrazam'ın yanına gelerek:

'*Padişahımız beni sadrazam tayin etti ver mührü*' diyerek korkusuz ve zorbaca bir girişimde bulunmuş. Zaten ikircikli bir yaratılışı olan Rauf Paşa esasen saltanat değişikliği dolayısıyla sadaretin değişmesi de düşünüldüğünden eski usulde zorba bir vezir olan Hüsrev Paşa'nın zorlamasına karşı durmadığından ve böyle sadaret mührü istemek derecesinde bir cüretin asılsız olamayacağı kanaatini taşıdığından korkarak mührü vermiş. Hüsrev Paşa da hemen Esmâ Sultan Sarayı'nda bulunan tahta yeni çıkmış Sultan I. Abdülhamid'in huzuruna giderek sadaret mührünü isteyip aldığını ve herhalde emektar bir bende olduğundan hakkında padişahın lütfunun esirgenmeyeceğini söyleyerek garip bir şekilde sadarete geçmiş.

Merhum Hoca ders sırasında Köprülü Kütüphanesi'nde geçen bu olayı anlatmıştı. Bir sınav sırasında bir öğrenciye bu devrin olayları soruldu. Zaten yüzeysel bir zekâ sahibi olan öğrenci Hoca'nın anlatmasından zihninde kalabilen şeyleri söylemek istedi. Ancak bilgisi yeterli olmadığından kendince bazı uydurmalarla yanıt vermeğe başladı. Bu sırada:

- '*Hüsrev Paşa nasıl sadrazam oldu?*' sorusuna çekinmeden:

- '*Efendim köprü başında kıraathanede Rauf Paşa'dan mühür istemiş...*' diye Köprülü Kütüphanesini karıştırmasıyla yanıtlamaya kalkışmıştı.

Sınav komisyonu hayrette iken gerçeği bilen Hoca cevabı düzelttikten sonra her zaman tatlı tatlı anlattığı hikâyelerden birisini anlattı:

Astroloji bilginlerinden birisi öğrencilerinden birine astroloji, cifr ve simya gibi bazı şeylerle gaipten haber vermeği öğretiyormuş. Sonunda öğrencisinin olgunlaştığı düşüncesiyle onu sınav yapmak istemiş. Öğrencisi görmeden yüzüğünü avucuna alıp elini kapayarak:

- '*Haydi bakalım öğrendiğin ilimler ile şu avucumda ne var? Bil...*' demiş. Öğrenci öğrendiği ilimlerin usullerine başvurarak hocasına:

- '*Buldum, ortası delik tekerlek bir nesnedir*' demiş. Hocası da:

- ‘Ne olduğunu söyle’ deyince öğrenci:

-‘Değirmen taşı’ yanıtını vermiş. Hoca hayret ve üzüntüyle:

- ‘Yahu ben sana gerekli olan kuralları öğrettim, onunla yüzüğün şeklini buldun fakat avuç içine sığacak bir şeyi bulman gerekirken avuca sığmaz bir şey olan değirmen taşından söz ediyorsun, bu da iz’anı ilgilendiren bir iştir’ demiş, diyerek öğrenciye bir de anlayış ve dirayet dersi vermişti.

Özel Hayatı

Abdurrahman Şeref Efendi yaratılıştan zeki ve idrak sahibiydi.

İşlerinde külfetsiz, hayat tarzında basit, ailesine ve dostlarına karşı şefkatli bir kişiydi. Dayanıklı ve ciddiyeti olağanüstüydü. Hemen her hafta birkaç defa beraber olmak suretiyle otuz-kırk yıl süre ile yanında bulunduğum halde kendisinde hiçbir tereddüt ve değişiklik görmedim.

Merhum özel hayatında önemli felâketlerle karşılaştığı ve bu felâketler bir diğerini izlediği halde en gerekli zamanlarında bile üzüntüsünü açığa çıkarmaz, çevresine üzüntüsünden bir iz vermezdi.

Sonuç olarak ömrünü kendisine adadığı erkek çocuğu Fikret’in ölümü Hoca’nın en feci matemi olduğuna şüphe yoktu, fakat bunu da dağ gibi bir metanetle karşıladı.

Ben üzüntüsünün derecesini tahmin ederdim fakat metanetini de bilirdim. Yalnız bir gün ağzından:

- ‘Çocuk heba oldu... vefatına kadar “sağlıklı olaydım Çatalca’da telefon tesisatı yapmak için gönüllü giderdim” diye üzüldü...¹’ sözleri ile gönlünde ukdelenmiş hicranından bir nişan göstermişti.

Hüseyin Fikret Fransa’da elektrik öğrenimi görmüş ancak amansız verem hastalığına yakalanarak geri dönmüştü.

Bir felâket silsilesi: kardeşinin intiharı, malvarlığını yok eden Mekteb-i Sultanî yangını, sırasıyla annesinin, eşinin, oğlunun ölümleri kızlarının mutsuzluğu gibi birbirini izleyen üzüntüler ömrünü zehirlemişti.

Bu kadar büyük darbelere sarsılmaz bir azim ve iman ile karşı koymuştur. Son zamanlarında kaybettiği bir gözünün ışığı kendisinden çok bizleri üzdüğü halde söz arasında:

- ‘Ne olur biraz da âmâ oluverelim’ sözleriyle bu yönden de kayıtsızlığını ortaya koydu. Namus ve doğruluk belirgin karakteriydi. Aslında zengin

¹ Fikret, Çatalca Muharebeleri sırasında vefat etmişti.

olamayıp babasından kalan Tophane'deki ev ile Galata Yüksekaldırımı'nda birkaç tane dükkâna kendi kişisel çalışması ile Yakacık'taki bağı eklemiştir.

I. Dünya Savaşı yıllarının fiyat yüksekliği ve gelirlerinin ayan maaşıyla sınırlı olması kalabalık olan ailesinin giderleri babasından kalan dükkânlarının satılmasını ve paranın harcanmasını gerektirmişti.

Namus ve doğruluğu nedeniyle refahını sağlayacak serveti toplayamamakla birlikte zaten yaşadığı kanaate halel getirmeyerek evinin kirasıyla dengelemeye çalışıyordu.

Kendisinin gerçek bir minnetarı olduğum ve son derece güvenini kazandığım halde üzüntü duyduğu sıkıntılarında bana bile kesinlikle bahsetmez, elemelerini tam bir ağırbaşlılıkla karşılardı.

Öğrencilerinden birisinin kendisini jurnal etmiş olması en çok üzüntü duyduğu olaylardandı. Bunu yapanın kim olduğunu bildiği halde kesinlikle söylemezdi. Yayınladığı '*Zübtedü'l-Kıyas*' adındaki İslâm tarihinin 108. sayfasında Hazret-i Ebubekir es-Siddık'ın seçimi konusunda '*eimme ve ümerânın Kureys'ten olacağı hadisi*' ibaresi gerekçe gösterilerek Sultan Abdülhamid'e bir jurnal verilmiş ve kitap toplattırılmıştı. Hoca, tanınan bir kişi olduğundan ve sarayda bulunan birçok öğrencisi kendisi hakkında övücü sözler söylediklerinden bu konuda başka bir işlem yapılmadı.

Çevresinde hatırı sayılan, sohbetlerinde samimi, karşısındakine düşüncesini anlatmaya ve sözünü dinletmeye muktedir bir kişiydi.

Neşeli ve kalender sözleri sever, sohbetine doyum olmazdı. Bazen mahzunlaşır gibi olduğu zamanlarda çoğunlukla:

*Gitti Mecnun hâne-i dehri bana ısmarladı
Bir viran evdir kalır divânedan divâneye*

beytini okurdu.

Öğrencilerine daima '*Molla*' diye hitap eder ve önemle söz edeceği konularda karşısındakine '*A Beyefendi...*' diye söze başlardı.

Hocalıktan büyük bir tat alırdı. Yetiştigi hocaların her biriyle olan görüşmelerini lezzetle tekrar eder ve anlatırdı. Çoğunlukla '*Hocalık kabre kadar süren illettir*' sözüyle hocalığa düşkünlüğünü belirtirdi.

Öğretimde tükenmez bir azim ve gayret gösterirdi. Tarihi olayları canlandırarak anlatır, yerine uygun güzel hikâyelerle hafızaları süslerdi.

Öğrencilerine karşı şefkatli ve derin bir sevgi ile dolu olduğu gibi yetiştirdiği birçok önemli kişinin varlığıyla da öğünürdü.

Öğrencileri arasında çok takdir ettiği birçok kimse vardı. Eski öğrencilerinden Hakkı Paşa'yı övücü sözlerle anar, Kâzım Bey'i (Bükreş Sefiri) çok severdi. Şemseddin Paşa için de pek çok övücü sözler ederdi.

Birlikte çalıştığı Maarif nazırlarının hepsine saygı duyar, en çok Mustafa Paşa ile Zühdü Paşa'yı takdir ederek anardı.

Yaptığı işlerde çok düşünür, kesin kararını verdikten sonra yürürlüğe konulmasını da aşırılığa kaçmadan sürdürürdü.

Bir gün Mekteb-i Sultani öğrencilerinden birkaçını okuldan uzaklaştırmak gerekmiş. Gereken soruşturmayı son derece gizli yaptırdıktan sonra gereken işlemleri de hazırlayarak uzaklaştırılacak iki öğrenciyi müdür odasına gizlice çağırıp suçlarını ve okuldan uzaklaştırıldıklarını kendilerine gizlice söyleyerek o gün cumartesi olduğundan akşam çıkacaklarını, artık okula gelmemelerini, uzaklaştırılma gerekçelerini de kimseye söylememelerini ve durumlarını düzeltmelerini bildirmiş.

Bir süre sonra bu olaya ilişkin söz açıldığında bana '*genç ve cahil çocuklar bir kabahat işlemişler bunun ilânı onların geleceklarini etkiler. Halbuki biz cezasını verdik, uzaklaştırdık, kendilerini düzeltirlerse geçmişlerini unutturarak yaşama karışurlar, başka şekilde eğitim görürler, insanlık onuru büyüktür*' dedi. Bu yüce esirgeme her endişenin üstündedir.

İşte bu hali ve ef'ali ile gerçekten kalplerin dostu olan Abdurrahman Şeref Efendi merhum memleketin faziletli bir hocası olarak tanınmıştır.

Dârü'l-Fünun kurulduğu zaman bir pazartesi günü açıldı. İlk ders tarihi. Hoca dersin öğretmeni, ben de muaviniydim. Beraber derse girdik. Açılış konuşması olarak söylediği sözleri kaydetmek amacıyla kendisinden yazılı bir şekilde istediğimden metni el yazısıyla yazıp vermişti.

Bismillahirrahmanirrahim

Efendiler,

Be-havlehu te'ala bu gün şu 'bemizin ilk dersine başlıyoruz. Tesadüfi olarak ilk ders tarih olmuştur. Güyâ ki tarih Dârü'l-fünun'un terakkiyat-i âtiyesini mebdenin bizzat şâhidi olarak ahılâfa gösterecektir. Mebâni-i ilmiyenin teşkîrini görmekle cidden ve yakînen mesrur olanlar sun-ı beşerin tekemül-i maddî ve manevisini sırf ilm ve maarifetden bekleyenlerdir ki âmâl-i kalbiyemizle kendimizi o zümreye iltihak etmiş add eyleriz. Binaenaleyh en büyük hisse-i mesâr ve mübâhât bizlere isabet eyliyor. Evvel be-ervel Hakka şükürnü ifâ edelim. Mübâhât dedim. Evet! Mülkümüzde nice müessesât-ı nafi'âya cilvegâhi olan bu asr-ı mes'udu idrak ile mübâhi değilmiyiz?

Dârü'l-fünun, bu âbide dikilmiş bir fidandır. Ümid ederiz ki ark-ı cebin-i ihtimamâtımızla birinci âbyârı olacağımız bu nihâl-i ma'rifet ümmü'l-müessesât ... â'sâr ve dühûrun dest-i terbiyetinde şah ve berg salarak âlem-i insaniyete ... amma pek uzun müddet nâfi' meyveler verir.

Bu müessesenin terakkî ve te'alisi hizmet ve mülâzemetinde bulunanların hevesi ve himmetine menûttur. Heves ve himmetiniz isti'dâd-ı memleketi hazırlayacak, isti'dâd-ı memleket de Dârü'l-fünun'u besleyip büyütecektir. Çalışmak, sizden, tevfik min Allahu te'âla.

بِسْمِ اِلهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

اقتدیر
 مجولہ تھا، ہو گونہ ستم نون ایفک درسنہ باسلا بورہ نصا رخی اولہ ذوم ایفک
 درسنہ تاریخ اولہ سندر کویا کم تاسیح وار الفنونک ترقیان آتہ سنہ مبدائیک بالذ
 شہری اولہ رصہ اخلاقہ کوسرہ فکدر . بہائی و علمہ فنکترہ کور مکلمہ جد
 و نصیباً سرور اولہ سدر سن برکن تخیل ساری و معنویہ صرف علم و معرفتہ
 بقیہ ندرکہ آملی قلبیہ ندرہ کند و فری اوزرہ یہ اتی نہ ایسج عدا بدر
 بنا تر عدا ان بیون عدا سار و بیہاتان بزہ اصابت الیہور اول باول صفہ
 شترین ایفا ایہ لم . بیہاتان دینم . اون ! مکتومہ سیم موسسات ہاض
 جملہ لہ اولہ بوعہ سعوری اوران الیہ بیہاتان رکابین ؟
 وار الفنونہ بو آیدہ دیکساج برقد اندر اعد ایہ نہ کم عرفہ صیہ
 انہما ماتزلہ بر پنج آساری اولہ جھنرہ بو نوالی معرفت ام الموسسات
 اعصار و دھورک دست تر بندہ ساج و رک صالہ رفہ عالم انسانیتہ او
 ... اما بک اور و پرت نا حق بیورہ لر ویرہ
 بو موسساتک ترقی و تعالیس خدمتہ و ملائمتہہ بولنا نون ہوسو و ہمتہ
 منوطدر ہوسو و ہمتہ استعداد ملکتی حاضر لایہ جمع استعداد محققہ
 دار الفنونی بلیوب بیورہ فکدر . جیالسنہ سزولہ توفیقہ سدہ ایہ نہ

Son Zamanları

Son Resmi

Büyük Millet Meclisi'nin ikinci devresinde [1923] İstanbul Milletvekili seçilen Abdurrahman Şeref Efendi'nin Ankara'da bulunduğu zamanlarda da tesadüfen görevimin orada bulunması dolayısıyla yanından ayrılmamak fırsatını yakalamıştım. Ankara'ya tayinimden dört ay sonra merhum hocam milletvekili olarak buraya geldi. Kendisini hazırladığım bir odacığa yerleştirdim. Pansiyon halinde olan odasında hizmetine evin sahipleri bakarlar ve rahatını sağlamaya çalışırlardı. Muhterem ihtiyarın bir çilehaneden farkı olmayan odasında ailesinden uzakta geçirdiği yalnızlık hayatı çok garipti. Sık sık yanına gider, işlerini takip eder ve rahatını sağlamaya çalışırdım. Bu gurbet âleminde o bana müşfik bir baba ben de

ona arkadaşım. Öyle derin sohbetlerimiz olurdu ki zamanın nasıl geçtiğini bilemezdik. İklimin havasının şiddeti, aile hayatının yokluğu üstadın sağlığını etkiliyordu. Bir-iki defa ayakta geçecek şekilde hastalandı. Bir defasında on gün kadar yattı. Gerek ev sahibi hanımın ihtimamına gerek benim çabalarımına rağmen garip ve bakımsızdı. Birkaç defa izinli olarak İstanbul'a gelip gitti. Yaşının ilerlemesi, sağlığının bozulması merhumu vücuttan düşürmekteydi. Sonunda Aralık ayı içinde izinli olarak İstanbul'a geldi. Biraz zayıf ve düşkün görmüştüm. Sık sık ziyaretine gitmekle birlikte hastaneye kaldırıldığını biraz geç haber aldım. Hastaneye gittiğim zaman kendisi için hazırladıkları geniş ve aydınlık bir odada kısmen evinden getirdiği özel eşyasıyla ihtiyacımı karşılamış olduğunu ve bir şilte etrafına yerleştirilmiş yumuşak yastıklar arasında hazırlanmış köşeye arkasında kürkü, başında takkesiyle oturmuş olduğunu gördüm.

Her zamanki gibi neşesi yerinde, beni daima etkileyen tebessümü dudaklarındaydı. Elini öpüp karşısını geçtim. Çubuğuna taktığı sigarasını yaktım. Alışılmış konuşmalar oldu. Fakat merakım hastaneye gelmesini gerektiren nedeni bir an önce anlamaktı. Sordum.

- 'Beyefendi' dedi. 'Uzun zaman önce bir diş çektirdim. Yeri geçmiş fakat kemiğe doğru bir oyuk, bir boşluk kalmış oradan iltihap yapmış şimdi sinüste cerahat varmış onu tedavi edeceğiz'.

Aslında merhum son günlerinde yüzünde bir acı duyarak diş ağrısı zannıyla dişçiye gitmiş fakat dişçi işin önemini kavrayarak acilen uzman bir doktora başvurmasını önermiş. Bunun üzerine Doktor Ziya Nuri Paşa'ya gitmiş. Paşa da ilk muayenede durumun vahametini anlayarak merhumu hastaneye adeta zorla davet etmiş ve orada tedavisine ihtimam etmişti. Abdurrahman Şeref Efendi Gurebâ-yı Müslimîn Hastanesi'nde bir aydan fazla kaldı.

Kendisini sevenler ve doktorlar dinlenme ve tedavisine son derece özen gösterdiler. Fakat yaşlı olması dolayısıyla yapılması gereken cerrahi müdahaleyi ve kloroformu kaldırabilmesi, aslında yıllardan beri yüksek şekeri olduğundan bünyesinin buna dayanabileceği konusu endişe yarattı. Bu nedenle yapılan özenli tedavilere rağmen iltihabın artışına engel olunamamış ve yapılan küçük bir ameliyattan sonra vahamet artarak ölümüne yol açmıştır.

Hastanede bulunduğu süre içerisinde daima yanına giderek saatlerce oturur ve sıkılmamasına çalışırdım. Kendisini son defa gördüğüm gün olan 16 Şubatta önceki günlere nazaran merhumun halinde önemli değişiklikleri fark etmiştim. O gün her zamankinden biraz fazla oturdum. Adeta akşam karanlığına yakın bir zamanda ayrıldım. Veda için elini öperken "Allah yardımcın olsun" dedi. Son işittiğim sözü bu hayır duası olmuştur.

Ertesi günü acil bir cerrahi müdahale yapılmış. Bir gün sonra da kan boşalarak muhterem üstat vefat etmiştir. [24 Receb 1344/18 Şubat 1925]

Ölümüne Ahmed Remzi Efendi¹ hazretlerinin yazdıkları tarihtir:

*Yazmamış vakanüvisân-ı cihân-ı nâsût
Kimsenin zâtını bâki diye bir nâm û nişân
İşte tarih-i selef elde terâcîm yekser
Zübdesi gitdi falan sal falan bin falan
Bak Şeref Bey ki idi sâhib-i ilm û irfân
Bir zaman olmuş idi vakanüvis-i devrân
Hidemâtıyla mekâtibde ma'arifde be-nâm
Oldu irfân ile dâhil-i silk-i âyân
İntihâb eylediler son demi mebusâna
Böyle geçmekde bütün zabta vukuât-ı cihân
Nâgehân hasta düşüb Ankara'dan avdetle
Gitdi ukbâya ola mazhar-ı afv ve gufrân
Bir çıkar mısra '-ı evvelden ikinciye medâr
İki târih-i güher yazsa müverrih şâyân
Şerefeddin Bey olub târik-i dehr ve âsâr
Kaldı târihi oku ismini Abdurrahman
1343 [1925]*

¹ Ahmed Remzi Efendi kapatılan Üsküdar Mevlevihânesi'nin son şeyhidir.

Abdurrahman Şeref Efendi

Merhumun vefatına zamanımızın şairlerinden Üsküdarlı Talat Bey'in yazdığı tarih kıtası:

*Gitdi Meşrutiyetin vakanüvis-i fâzılı
Encümen mersiyeler yazsun esefle hakkına
Zeyl olunsun rihleti târihi de târihine
Âzim oldu Abdurrahman Bey şerefle Hakkına
1343 [1925]*

Merhumun büyük bir kalabalığın katıldığı cenaze namazı Fatih'te kılınmış ve Otakçılar civarında Tokmak Tepe isimli mezarlıktaki aile haziresine defnedilmiştir.

Allah Rahmet Eylesin.

M. Efdalettin Tekiner

عبدالرحمنه صرف افندي

ترجة حال

حيات رسميه و خصوصيه

يازان

افضل المدين

تاريخ انجدي اعضاستدن و سابق
دارالدين مدرسليدن

مرحقي محفوظدر
افضل المدين

استانبول

خاق مطبعه

١٩٢٧ — ١٣٤٥

Eserin Kapađı

Vehbi Günay